

Kvalitetsgranskning
Rapport 2010:16

Språk- och kunskapsutveckling

för barn och elever med
annat modersmål än
svenska

Skolinspektionens rapport 2010:16
Diarienummer 40-2009:1849
Stockholm 2010
Foto: Ryno Quantz

Innehåll

1. Sammanfattning	6
2. Inledning	10
3. Kvalitetsgranskningens resultat	13
3.1 Finns det ett medvetet arbete som stimulerar de flerspråkiga barnens språk- och kunskapsutveckling?	14
3.2 Har personalen i förskolan och lärarna i skolan utbildning för sitt uppdrag och erbjuds de relevant kompetensutveckling?	26
3.3 Resultat från föräldraenkäten	27
3.4 Kommentarer till resultaten	28
4. Bakgrund och syfte	30
5. Frågeställningar och genomförande	32
5.1 Frågeställningar och avgränsningar	32
5.2 Metod och genomförande	33
6. Referenser/käll- och litteraturförteckning	35
8. Bilagor	37

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag av regeringen att utföra kvalitetsgranskningar av skolväsendet, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Skolinspektionens kvalitetsgranskningar innebär en noggrann undersökning av hur skolhuvudmän, rektorer, lärare och annan pedagogisk personal tar sitt ansvar för verksamhetens kvalitet. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till en bättre verksamhet med förbättrade resultat. Granskningen gör tydligt vad som behöver utvecklas för att i högre grad nå målen för verksamheten.

Samtliga granskningar genomförs i ett urval av verksamheter. I första hand sker ett strategiskt urval av verksamheter där det finns indikationer på utvecklingsbehov inom det aktuella granskningssområdet. Men även ett antal verksamheter med förmodat god kvalitet ingår i urvalet. De iakttagelser, analyser och bedömningar som görs inom ramen för granskningarna redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade verksamheterna, dels i en övergripande och sammanfattande rapport för varje granskningsområde.

Denna rapport redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning med inriktning mot huvudmäns, förskolors och skolors insatser för språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de 21 förskolor och 21 grundskolor i 12 kommuner som har granskats och avser inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka skolor som granskats framgår i bilaga. För att tydliggöra olika fenomen lyfter rapporten fram exempel från de granskade verksamheterna. I dessa exempel namnges ibland de förskolor och skolor varifrån exemplen hämtas. Projektledningen är medveten om att dessa exempel inte är unika, det finns flera förskolor och skolor som skulle kunna användas som exempel för samma sak. Det har dock varit nödvändigt att göra ett urval.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit undervisningsrådet Agneta Ericsson, Skolinspektionen i Lund.

Stockholm 2010

Marie-Hélène Ahnberg
Inspektionsdirektör

Björn Persson
Avdelningschef

1 | Sammanfattning

Projektet har undersökt om det finns ett arbetssätt i de granskade förskolorna och skolorna som utvecklar språk och kunskaper och som ger flerspråkiga barn och elever goda förutsättningar att nå de nationella målen.

Även om granskningen också sett exempel på verksamhet och undervisning av god kvalitet så visar resultaten framför allt att arbetet med att ge flerspråkiga barn förutsättningar för en optimal språk- och kunskapsutveckling på många håll har stora brister. Bristerna gäller i de flesta fall generella svagheter i förskolornas och skolornas arbete med språk- och kunskapsutveckling. Även om vi i granskningen har utgått från de flerspråkiga barnens behov kan vi se att samma arbetssätt som gagnar dessa barn också skulle gagna alla barn i förskola och skola, oavsett vilka modersmål barnen har. Att utveckla språk och kunskaper är något som barn gör kontinuerligt, men den språkutveckling som, exempelvis, sker under svenskämnet är ofta isolerad från övriga ämnen. Innehållet i ämnesundervisningen, som ofta följer den svenska skoltraditionen, används också sällan för att göra utblickar eller ta upp diskussioner med eleverna utifrån deras erfarenheter. För att kunna bygga verksamheten på det som barnen har med sig i form av språkliga och ämnesrelaterade kunskaper måste också barnen göras mera delaktiga i utformningen både när det gäller form och innehåll.

Granskningen vill dock poängtera, att brister i det språk- och kunskapsutvecklande arbetet har väsentlig betydelse framför allt för de flerspråkiga barnen som samtidigt ska utveckla det svenska språket och ämneskunskaper. De får sämre förutsättningar att nå de nationella målen.

Våra huvudsakliga iakttagelser är:

Saknar kunskap om barnens bakgrund och nivå. Personalen saknar i många fall kunskap om barnens erfarenheter, behov, och intressen samt språkliga och kunskapsmässiga nivå. Kunskap om barnens bakgrund är nödvändig för att kunna anpassa verksamheten. Den kunskap som finns hos personalen har oftast enbart fokus på vilka språk barnen talar men innebär ingen djupare kartläggning.

”... flerspråkiga barn behöver framförallt trygghet ...”

Svagt flerspråkigt och interkulturellt perspektiv. På många håll finns ett generellt intresse för de olika erfarenheter och kulturella bakgrunder som barnen och deras familjer har med sig från sina hemländer. Detta påverkar emellertid i liten utsträckning verksamheten i förskolan och undervisningen i skolan, som följaktligen då inte heller knyter an till barnens erfarenhetsvärld. Aktiviteter och undervisning i flertalet förskolor och skolor utformas i för liten utsträckning utifrån ett flerspråkigt eller interkulturellt perspektiv och innehållet, som sällan relateras till något som barnen känner igen, saknar också sammanhang och förståelse för många. På många håll saknas kompetens för att arbeta språk- och kunskapsutvecklande med flerspråkiga barn och elever.

Oklart om ämnet svenska som andraspråk. Kring ämnet svenska som andraspråk råder det oklarhet på många håll och här finns det olika uppfattningar bland skolläda och lärare. Ämnet hanteras ofta som ren färdighetsträning utan sammanhang med det övriga innehållet i skolan.

Trygghet tar över lärandet. Arbetet i många av förskolorna präglas av en inställning att flerspråkiga barn framförallt behöver trygghet och förskolans uppdrag att stimulera och utmana barnen i deras lärande får därmed inte det utrymme det borde ha.

Modersmålsundervisningen lever sitt eget liv. Modersmålsundervisningen i skolan lever ofta ett eget liv utan samband eller samverkan med övrig undervisning. Det finns visserligen en generellt positiv inställning i både förskolor och skolor till att barnen ska utveckla en fungerande flerspråkighet och både personal och ledning inser modersmålets betydelse för barnens språk- och kunskapsutveckling. Samtidigt ser inte skolan utvecklingen av ett välfungerande modersmål som allas angelägenhet utan oftast som ”någon annans ansvar”, ibland en modersmålslärare, ibland föräldrarna. Skolan följer sällan upp resultaten i ämnet och elevens kunskapsutveckling nämns sällan i utvecklingssamtalen eller i elevernas individuella utvecklingsplaner. I förskolan ser personalen ofta uppdraget att medverka till barnens modersmålsutveckling som en alltför svår uppgift och överlämnar därför detta antingen till externa modersmålstränare eller till föräldrarna.

De flerspråkiga barnen är en heterogen grupp med stora individuella skillnader, bland annat när det gäller erfarenheter, behov, intressen och, inte minst, språklig och kunskapsmässig nivå. För att ge dessa barn optimala förutsättningar att nå de nationella målen behöver de granskade förskolorna och skolorna i högre utsträckning:

- ✓ Ha höga förväntningar och utmana de flerspråkiga barnen i deras lärande.
- ✓ Se lärandet i förskolan som en viktig del i den helhet som består av omsorg, fostran och lärande.
- ✓ Förbättra kartläggningen i förskolor och skolor av de flerspråkiga barnens erfarenheter, kunskaper, språkliga förmågor och livsmiljö. Ta tillvara denna information för att utforma en verksamhet respektive undervisning som anpassas till barnen och har anknytning till deras erfarenhetsvärld.
- ✓ Ha ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt i förskolor och skolor där språket sätts in i ett sammanhang som ger mening och förståelse.
- ✓ Skapa ett sammanhang, i skolornas undervisning, där språk- och kunskapsutveckling hänger ihop och arbetet med språkutveckling ingår i alla skolans ämnen i syfte att skapa mening och förståelse hos eleven.
- ✓ Utveckla undervisningen i svenska som andraspråk och även arbeta aktivt för att tydliggöra ämnets betydelse för elevernas möjlighet att lära sig förstå och använda det svenska språket.
- ✓ Se till att de elever i grundskolan som behöver det, får studiehjälp på modersmålet.
- ✓ Utveckla samverkan mellan modersmåls lärare och övriga lärare så att modersmålsundervisningen får ett samband med undervisningen i övriga ämnen och blir en likvärdig del i elevens totala undervisning.
- ✓ Ta ett större ansvar för uppdraget att förskolan ska medverka till att barnen utvecklar sitt modersmål. Så att detta blir allas uppdrag och sker på ett sätt som är i enlighet med läroplanens intentioner och ger barnet sammanhang.

Tuesday 14th of May

TEMA
VÄRDEN "SISTA ÖGONEN"
EGOT PER
TEMA VÄRDEN
FÖR VÅRA

BÅVOR
TILL ONSDAG

Diktamen
Kapitel 24 V-ord
14 meningar

Eng 100 (21) ...
35st starka verb
be, was, been
TRE ÖGONEN ...

TEMA VÄRDEN "SISTA ÖGONEN"	SLÖDD
EDER EA	SLÖDD

TE

PAGE 69
-WB
Chapter 10

-MA
SID 44
DIAGNOS 3

STEP

EA / TEMA VÄRDEN

AVSLUT 13.20

2 | Inledning

Närmare en femtedel av eleverna i grundskolan¹ har utländsk bakgrund, antingen är de födda utomlands eller i Sverige av utlandsfödda föräldrar.

Det finns betydande skillnader i skolresultaten mellan olika elevgrupper i grundskolan. Skillnaderna kan förklaras av en rad olika faktorer där migrationsbakgrund är en faktor som har stor betydelse. Slutbetygen från grundskolan läsåret 2009/10 visade att i gruppen elever med utländsk bakgrund lämnade nästan var fjärde elev grundskolan utan grundläggande behörighet till de nationella programmen i gymnasieskolan jämfört med var tionde elev i grundskolan med svensk bakgrund². Denna skillnad har generellt sett inte minskat över tid även om det finns exempel på huvudmän och skolor som lyckats minska skillnaderna.

Språket har en avgörande betydelse för all kunskapsutveckling³. Att utveckla kunskaper utan att förstå det språk som läraren talar eller läromedlen är skrivna på är svårt och så länge elever med annat modersmål inte behärskar det svenska undervisningsspråket kommer de att ha sämre förutsättningar än elever med svenska som modersmål⁴. Att barnet, under sin skoltid, dessutom kan möta olika syn på vad kunskap och lärande är och att föräldrarna, genom att de inte känner igen sig i den svenska förskolan eller skolkulturen, saknar möjlighet att bekräfta och ge stöd åt sina barn är exempel på andra faktorer som påverkar barnens förutsättningar att nå målen.

För att de flerspråkiga eleverna ska ha förutsättningar att klara av utmaningen att parallellt utveckla kunskaper i det svenska språket och kunskaper i skolans olika ämnen krävs en undervisning som innehåller ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt. För att förutsättningarna för språkutveck-

¹ Skolverkets statistik 2010-09-28 gällande läsåret 2009/2010

² Skolverkets statistik 2010-04-20

³ Till exempel Liberg, Hyltenstam, Myrberg, med flera 2007

⁴ Exempelvis Fredriksson & Taube, 2003,

ling ska vara så gynnsamma som möjligt krävs att innehåll och arbetsformer i såväl förskolans verksamhet som i skolans undervisning ger stöd för barnens språk- och kunskapsutveckling i meningsskapande sammanhang. Sammanhang där språkutvecklingen inte sker isolerat utan kopplas till ett för barnet meningsfullt, förståeligt innehåll och att innehåll i ämnesundervisningen knyts an till vardagsliv och vardagliga ord och uttryck som ger eleven möjlighet att utveckla förståelse. Att eleverna ges möjlighet att aktivt använda språket, muntligt och skriftligt, i olika sammanhang och genom interaktion med andra, är också viktiga förutsättningar. Dessa förutsättningar är väsentliga för alla barns språk- och kunskapsutveckling, men för de flerspråkiga barnen har brister på detta område större betydelse. De har inte samma möjlighet som de barn som har svenska som modersmål, eftersom dessa åtminstone på en kollektiv gruppnivå har en viss förförståelse och bekantskap med arbetssätt och innehåll i verksamheten. För att de flerspråkiga barnen ska utveckla sina kulturella identiteter och en stark självkänsla, har det stor betydelse att de erfarenheter och språk de har med sig värderas och tas tillvara.

”I grunden handlar det självklart om att vi lär bäst på ett språk som vi förstår.”

Modersmålets betydelse för andraspråksinläring har debatterats mycket, inte minst i massmedia. Det råder dock enighet i forskarvärlden i denna fråga, även om det finns olika åsikter om hur modersmåls- och andraspråksundervisning bäst ska organiseras och genomföras i praktiken. I omfattande, långsiktiga och väl genomförda studier har man jämfört undervisningsprogram som i olika grad inbegripit undervisning i och på modersmålet⁵. Jämförelserna visar att satsningar på modersmålet har en positiv och avgörande betydelse för tvåspråkiga elevers andraspråksutveckling och allmänna skolframgång. Resultaten gäller visserligen USA där utbildningssystemet i många avseenden skiljer sig från det svenska, men forskarna i vår del av världen är eniga om dessa resultatets allmänna giltighet eftersom de i hög grad bekräftar det man kommit fram till i många tidigare mindre undersökningar i skilda sammanhang. I grunden handlar det självklart om att vi lär bäst på ett språk som vi förstår. Så länge de flerspråkiga eleverna inte behärskar undervisningsspråket kommer de att ha sämre förutsättningar än svenskspråkiga elever som undervisas på det språk de är bäst på, nämligen sitt modersmål. Forskarna rekommenderar därför att de flerspråkiga eleverna ska få möjlighet att i skolarbetet, parallellt med svenskan, få fortsätta att utveckla och använda det språk de kan bäst. Annars hamnar de ohjälpligt efter i sin kunskapsutveckling. Detta stöds också av skolförfattningarna som ger eleverna rätt till undervisning i modersmålet och till stöd på modersmålet om eleven behöver det för att nå målen i de olika kursplaneämnena. Även förskolans läroplan lyfter fram vikten av att förskolan medverkar till att barnen utvecklar sitt modersmål.

En annan fråga som ofta diskuterats är betydelsen av undervisning i svenska som andraspråk. En del skolor, och ibland även kommuner, hävdar att kursplanerna i svenska och svenska som andraspråk är så pass lika att det är bättre att låta all undervisning för samtliga elever genomsyras av ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt istället för att undervisa vissa elever i svenska som andraspråk. Enligt grundskoleförordningen ska undervisning i svenska som andraspråk anordnas om det behövs för elever som har ett annat modersmål än svenska. En bedömning av behovet ska göras för varje enskild individ. Skolinspektionen ser naturligtvis positivt på att skolor satsar på en medveten och kvalificerad språkträning. Detta måste emellertid kombineras med att undervisningen i det svenska språket bedrivs enligt

⁵ Thomas & Collier 1997, 2002

kursplanen för svenska som andraspråk för dem som behöver det och att dessa elever också får sina kunskaper bedömda gentemot betygskriterierna för detta ämne.

Tidigare inspektioner och granskningar gjorda av Skolinspektionen visar, i likhet med en del andra utvärderingar⁶, att förskolor och skolor brister både avseende kompetens kring tvåspråkighets- och mångfaldsfrågor och hur de tillgodoser de rättigheter som flerspråkiga barn och elever har enligt skolförfattningarna.

Huvudfrågan för denna kvalitetsgranskning har varit

- Bedrivs det ett medvetet arbete för att stimulera flerspråkiga barns och elevers språk- och kunskapsutveckling?

För att besvara huvudfrågan valde Skolinspektionen, med utgångspunkt i författningarna och de faktorer som olika forskningsrapporter lyfter fram som väsentliga för att nå framgång, att granska följande delfrågor.

- Har personalen kunskap om barnens/elevernas kulturella bakgrund och livsmiljö, språkliga och kunskapsmässiga nivå och anpassas arbetet till deras behov och intressen?

Om verksamheten och undervisningen, i enlighet med läroplanernas krav, ska utgå ifrån barnen och deras erfarenheter, måste personalen ha kunskap om vilka kunskaper och erfarenheter barnen har med sig i bagaget och hur deras livsmiljö ser ut⁷. Har personalen den kunskapen?

Om personalen har kunskap om barnen, används den informationen när de planerar sin verksamhet/undervisning?

Om barnen ska förstå och utveckla kunskap måste verksamheten i förskolan och undervisningen i skolan anpassas så att det skapas förståelse och sammanhang för det enskilda barnet⁸. Görs det?

- Ges barnen/eleverna möjligheter att utveckla sitt modersmål?

Om barnen ska ha optimala förutsättningar att både utveckla en flerspråkighet och sin identitet och självkänsla är det viktigt att utveckla modersmålet parallellt med det svenska språket⁹. Detta är också en rättighet som regleras i författningarna. Ges barnen möjlighet till detta?

- Har personalen i förskolan och lärarna i skolan utbildning för sitt uppdrag och erbjuds de relevant kompetensutveckling?

Om barnen ska ges optimala förutsättningar i sin språk- och kunskapsutveckling måste personalen ha kompetens för att utforma en verksamhet och undervisning som gynnar de flerspråkiga barnen. Har de det?

⁵ Thomas & Collier 1997, 2002

⁶ Till exempel Nyanlända elever (Skolinspektionen 2009), Med annat modersmål (Skolverket 2008)

⁷ Exempelvis Calderon 2004, Norén 2008

⁸ Till exempel Calderon 2004, Gibbons 2006, Gröning 2006, Lorentz 2008

⁹ Till exempel Calderon 2004, Fredriksson & Taube 2008

3 | Kvalitetsgranskningens resultat

Ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt är en av framgångsfaktorerna i arbetet med flerspråkiga barn.

Som framgår av inledningen i denna rapport innebär ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt bland annat att personalen känner till de flerspråkiga barnens språkliga och kunskapsmässiga nivå, deras erfarenheter och behov och utgår ifrån dessa. Detta i sin tur förutsätter att barnen är delaktiga, får utgå ifrån egna erfarenheter, att det finns en dialog som ger barnen möjlighet att relatera nya kunskaper till de egna begreppen och förstå de sammanhang som kunskaperna presenteras i. Val av innehåll och arbetsformer i såväl förskolans verksamhet som i skolans undervisning måste ge stöd för barnens språk- och kunskapsutveckling i meningsskapande sammanhang där språkutvecklingen inte sker isolerat utan kopplas till ett för barnet meningsfullt innehåll där språket hela tiden används och produceras av barnet och eleven i olika sammanhang. Modersmålet fyller en stor funktion för nyanlända barns och elevers allsidiga lärande, eftersom de ofta har börjat utveckla sin förståelse och kunskap på sitt hemspråk. Att befästa kunskaper i det egna språket är en väg till att lära också på svenska.

Höga förväntningar är en framgångsfaktor för elevernas motivation och prestationer i skolarbetet¹⁰ och har också i förskolan betydelse för barnens kunskapsutveckling. Att de flerspråkiga barnens föräldrar har kännedom om förskolans och skolans arbetssätt och mål samt får information om barnens kunskapsutveckling har stor betydelse för deras möjligheter att, utifrån sin föräldraroll, kunna motivera och stödja sina barn.

¹⁰ Till exempel Grosin 1999

3.1 | Finns det ett medvetet arbete som stimulerar de flerspråkiga barnens språk- och kunskapsutveckling?

För att kunna arbeta framgångsrikt med flerspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling behöver flertalet av de granskade förskolorna och skolorna bli bättre på att kartlägga barnens språkliga och kunskapsmässiga bakgrund och i större utsträckning informera sig om och intressera sig för deras erfarenheter och livsmiljö. Detta krävs för att kunna planera för och utforma en verksamhet som utgår ifrån och är anpassad till varje barn och ger optimala förutsättningar för barnets språk- och kunskapsutveckling. I många av de granskade förskolorna och skolorna påverkas inte planeringen av verksamheten i någon större utsträckning av det faktum att många av barnen har en utländsk bakgrund och är flerspråkiga.

Den kunskap som finns hos personalen i de granskade verksamheterna, främst i form av en generell kunskap "i gruppen finns barn som har utländsk bakgrund" och på det individuella planet "vilket land barnet kommer ifrån och vilka språk barnet talar", påverkar i liten utsträckning verksamheten. Att det dessutom saknas dialog och diskussion innebär att det barnen har med sig i form av kunskaper och erfarenheter inte tas tillvara. Barnen ges sällan möjlighet att relatera det som läraren säger eller det som står i läroboken till sådant som de känner till, vilket skulle underlätta deras förståelse och kunskapsutveckling. För att kunna bygga verksamheten på det som barnen har med sig i form av språkliga och ämnesrelaterade kunskaper måste också barnen göras mera delaktiga i utformningen både när det gäller form och innehåll.

Det språkutvecklande arbetet behöver utvecklas så att det genomsyrar all verksamhet i förskolan och alla skolans ämnen. Att utveckla språk och kunskaper är något som barn gör kontinuerligt, inte bara under vissa moment eller under särskilda lektioner. Den språkutveckling som sker under svenskämnet är ofta isolerad från övriga ämnen och arbetet under svensklektionerna består ofta av att läsa eller reproducera färdiga texter. Innehållet i ämnesundervisningen, som ofta följer den svenska skoltraditionen, används sällan för att göra utblickar, jämförelser eller ta upp diskussioner med eleverna utifrån deras erfarenheter, något som skulle kunna bidra till att öka deras förståelse och utveckla deras kunskaper. Modersmålsundervisningen lever ofta sitt eget liv och kan då inte, genom att jämföra företeelser, överföra begrepp och skapa förståelse för sammanhang, optimalt bidra till att eleverna utvecklar kunskaper i övriga ämnen.

3.1.1 Har personalen tillräcklig kunskap om barnen och används denna kunskap för att anpassa verksamheten och undervisningen till deras behov och intressen?

Vad vet förskolor och skolor om barnen?

En förutsättning för att förskola och skola ska kunna ta hänsyn till barnens språkliga, sociala och kunskapsmässiga utvecklingsnivå vid planeringen av verksamheten är att en kartläggning sker när barnen börjar i verksamheten. Kartläggningen är nödvändig för att kunna forma en verksamhet som stödjer och stimulerar barnens fortsatta utveckling. Det är också viktigt att personal i förskola och skola intresserar sig för barnens bakgrund och livsmiljö för att verksamhet och undervisning ska kunna utgå från barnens erfarenheter och sådant som de kan relatera till.

Granskningen visar att det ofta saknas kunskap om barnens språkliga och kunskapsmässiga nivå, bakgrund och erfarenheter. Både ledning och personal uttrycker i intervjuerna insikt om värdet av att skaffa sig kunskap om barnen men det framgår också att intresset främst gäller vilket eller vilka språk barnen talar. Den bristande kunskapen innebär att det saknas underlag som skulle kunna bidra till att utforma verksamheten och undervisningen utifrån det barnen varit med om och de referensramar de har.

Bristen på information är tydligare i skolan än i förskolan. Bland de granskade förskolorna har vi sett flera goda exempel på hur verksamheten skaffar sig kunskap om barnen, en kunskap som man också använder vid planeringen av verksamheten. Ett gott exempel är Förskolan Snövit i Näs-sjö som arbetar systematiskt för att skapa en god relation till föräldrarna, få information om barnet och informera om förskolan bland annat med hjälp av bilder och ord på föräldrarnas modersmål för att underlätta förståelsen. Här tar också personalen egna initiativ och skaffar sig kunskap om de länder barnen kommer ifrån. Vi har också besökt förskolor som använder sig av figurer, till exempel Annebergs förskola i Partille, där Barbapapa får följa med barnet hem och därefter får barnet berätta för gruppen vad de gjort tillsammans i barnets hemmiljö. Goda exempel finns även på kommunnivå, exempel Slussen i Kristianstads kommun, där barnen och deras familjer får en introduktionsperiod med information och kartläggning i syfte att förbereda den mottagande förskolan eller skolan så bra som möjligt.

Den kunskap personalen har om barnen, påverkar den verksamheten?

Läroplanerna uttrycker vad som ska vara utgångspunkt för verksamheten i förskola och skola. I förskolan ska verksamheten utgå ifrån barnens erfarenheter, intressen, behov och åsikter. Skolans undervisning ska anpassas till varje elevs förutsättningar och behov och ska med utgångspunkt i elevernas bakgrund, tidigare erfarenheter, språk och kunskaper främja elevernas fortsatta kunskapsutveckling.

Granskningen kan konstatera att det syns förvånansvärt lite, i synnerhet i skolan men även i förskolan, att vi lever i en värld där det globala perspektivet borde ingå som en självklar del i barnens kunskapsutveckling. I den mån personalen i de granskade verksamheterna har kunskap om barnens olika erfarenheter och bakgrund påverkar den oftast inte verksamheten i förskolan eller undervisningen i skolan i någon särskild riktning. Kunskapen om vilka språk barnen talar används främst för att organisera modersmålsundervisningen och arbetet med barnens utveckling av det svenska språket.

Vid granskningen ser vi en verksamhet i förskolan och en undervisning i skolan som i liten utsträckning relaterar till barnens upplevelser och erfarenheter. Detta påverkar barnets förutsättningar för att få sammanhang och förståelse, eftersom det som händer eller förmedlas inte kan relateras till det som barnet varit med om tidigare.

I en del av de granskade förskolorna förekommer dock inslag både i verksamheten och i miljön som anknyter till barnens bakgrund och språk, exempelvis i form av kartor, flaggor, ord och ramsor på barnens olika modersmål uppsatta på väggarna. Även böcker och pussel som anknyter till barn eller natur i andra länder förekommer i en del förskolor. Att det finns flerspråkiga barn i grupperna och barn med bristfälliga språkkunskaper påverkar generellt inte innehållet i förskolornas verksamhet, men vi har sett hur exempelvis någon förskola arbetar med tecken för att alla barn ska kunna kommunicera på ett enkelt sätt även när deras språkkunskaper är bristfälliga och hur personalen konkretiserar innehållet i de sagor man läser med hjälp av åskådningsmaterial.

För varje ämne i grundskolan finns en kursplan som anger de mål undervisningen ska sträva mot och de mål eleven ska ha uppnått efter vissa, angivna, årskurser. När det gäller ämnens syfte och roll i utbildningen anges till exempel för de samhällsorienterande ämnena att huvuduppgiften är att utveckla elevens kunskaper om människan och hennes verksamhet samt om förändringar i landskapet och i samhället på skilda platser och under skilda tider. Syftet med ämnet är bland annat att stimulera till reflektion över mänskligt tänkande och handlande och över företeelser i samhället. Lärares val av innehåll styrs emellertid ofta av lärarens egen tradition eller av läromedlens struktur och avsaknaden av anknytning till elevernas bakgrund och erfarenheter blir tydlig i merparten av de besökta skolorna. Innehållet, som oftast tar sin utgångspunkt i en svensk kultur och tradition diskuteras sällan och det är inte vanligt med utblickar eller jämförelser med hur fenomen kan se ut på andra håll i världen. Att utifrån ett innehåll som tar sin utgångspunkt i nationella kursplaner och tradition diskutera, göra jämförelser och blicka ut i världen, skulle ge de flerspråkiga barnen möjlighet att känna igen sig och bidra till förståelse och kunskapsutveckling. Att arbeta med konkreta, laborativa övningar, exempelvis inom naturvetenskap, som ofta betraktas som ett ämne som är svårt att förstå rent språkligt för flerspråkiga barn, kan också skapa möjligheter för diskussioner och ett gemensamt lärande där barnen ges mera jämlika förutsättningar.

”Lärares val av innehåll styrs ofta av lärarens egen tradition”

Är barnen delaktiga i hur verksamheten utformas?

Det är viktigt att barnen i förskolan i takt med stigande ålder och mognad får möjlighet att vara delaktiga i planeringen av verksamheten. I skolan ska läraren se till att alla elever får ett reellt inflytande på arbetssätt, arbetsformer och undervisningens innehåll.

Barn och elever med flerspråkig bakgrund är en heterogen grupp i de granskade verksamheterna. En ständig fråga bör då vara hur verksamheten genom att bygga på deras olika erfarenheter och bakgrunder kan skapa motivation och energi i deras lärande. I det sammanhanget blir frågan om barnens inflytande och delaktighet i hur verksamheten utformas central. Läroplanerna lyfter också fram delaktighet och inflytande som en viktig faktor som främjar barnens motivation och kunskapsutveckling.

Granskningen kan konstatera, genom både observationer i förskolan och skolan och elevintervjuer, att barnen sällan har någon större påverkan på innehåll och arbetsformer. Därmed minskar också förutsättningarna för att verksamheten ska bygga på deras behov och erfarenheter och skapa motivation till lärande.

I de granskade förskolorna har barnen vissa möjligheter att påverka, men i många fall är det en påverkan i de små, nära frågorna, exempelvis vilken lekplats gruppen ska gå till, vilken sång barnen vill sjunga eller vad de vill göra under den fria leken. Här saknas ofta dialog kring vilket innehåll den pedagogiska verksamheten ska ha, vilka teman förskolan ska arbeta med och vad barnen tycker skulle vara intressant att arbeta med inom olika områden. Det finns undantag, exempelvis förskolan Nyckelpigan i Norrköpings kommun, där personalens syn på barnen som utforskande och kompetenta individer präglar arbetet. Här arbetar man temainriktat och den pedagogiska dokumentationen används fortlöpande för att, i dialog med barnen, utmana dem i deras lärande.

I synnerhet i skolornas undervisning är elevernas erfarenheter oftast osynliga. Läraren har planeringen klar, ofta byggd på den egna traditionen, och det

skapas inte något större utrymme för eleverna att påverka det som händer i klassrummet.

Är barnen trygga?

Trivsel och trygghet är grundläggande förutsättningar för alla barns och elevers kunskapsutveckling och därför är också en trygg miljö en viktig framgångsfaktor i arbetet med flerspråkiga barn.

I huvuddelen av de granskade verksamheterna uppfattar vi att barnen känner sig trygga och trivs i förskolan respektive skolan. Det pågår ett arbete som syftar till att skapa en god social samvaro och lärandemiljö.

I förskolorna är uppdraget att skapa en trygg miljö för barnen tydligt prioriterat, ofta på bekostnad av att utmana och stimulera barnens utveckling och lärande. Det uttrycks ibland i intervjuerna att barnen har ett väldigt stort behov av trygghet och personalen har en generell inställning att trygghetsbehovet är särskilt stort bland de barn som har en annan bakgrund än den svenska utan att de alltid vet så mycket om de enskilda barnen. Det värdegrundsarbete som pågår i förskolor och skolor påverkas sällan av att barnen har en mångkulturell bakgrund. I ett aktivt värdegrundsarbete som syftar till att förankra de värden som vårt samhälle vilar på behöver det också finnas inslag som behandlar olika uppfattningar och gör jämförelser i värdegrundsfrågor.

I både förskolor och skolor förekommer det att personalen uppmanar barnen att tala svenska, oavsett deras modersmål. Ledning och personal motiverar detta med att alla bör tala ett gemensamt språk för att ingen ska känna sig utanför. I en del av de granskade verksamheterna uppfattar barnen detta närmast som ett förbud mot att tala något annat språk än svenska. Att förskolor och skolor strävar efter ett gemensamt språk som alla kan förstå är vällovligt för att skapa en social gemenskap men personalen måste förvissa sig om att barnen inte uppfattar det som ett krav som utesluter dem som faktiskt inte kan prata svenska och som därmed riskerar att känna sig utanför. Här är värt att nämna Förskolan Snövit i Nässjö som aktivt använder teckenkommunikation, TAKK¹¹, för att inte någon ska känna sig utanför och där vi ser hur små barn med ytterst begränsad kunskap i både sitt modersmål och svenska språket klarar av att kommunicera både med varandra och med de vuxna.

Hur ser ledning och personal på uppdraget att stärka barnens flerkulturella identitet?

En viktig framgångsfaktor i arbetet med flerspråkiga barn är att personalen ser flerspråkighet och mångkulturalitet som en tillgång. För att stärka flerkulturell identitet visar forskning¹² också på värdet av att lärare och övrig personal har intresse för barnens kultur och skiftande bakgrund och skapar en mångkulturell miljö. Det är värdefullt med ett innehåll i verksamheten och undervisningen som kan stärka barnens flerkulturella identitet.

Forskning¹³ betonar vikten av att barnen upplever att de språk de talar och de erfarenheter de har med sig har ett värde och också integreras i de aktiviteter och i den miljö de befinner sig. Granskningen kan konstatera att personal, både i förskolan och skolan, lyfter fram betydelsen av att arbeta för att stärka barnens självkänsla och de menar också att detta sker. Det som granskningen visar är att detta arbete koncentreras kring att skapa trygghet

¹¹ Tecken som alternativ och kompletterande kommunikation

¹² Exempelvis Calderon 2004, Cederberg 2006

i miljön, att förankra att barnen har lika värde och att de duger. Arbetet för att stärka barnens självkänsla och identitet handlar i praktiken mera om att barnen ska utveckla goda relationer till varandra och kunna samarbeta utan konflikter och mindre om att barnen ska utveckla sina olika identiteter. Den dimension som handlar om värdet av det språk och den kultur man har med sig från sitt, eller föräldrarnas hemland, saknas ofta i de granskade verksamheternas arbete.

Finns det ett fungerande föräldrasamarbete?

En framgångsfaktor i arbetet med flerspråkiga barn är ett nära samarbete med barnens föräldrar. Ett gott samarbete mellan förskolan, respektive skolan och föräldrarna kan till exempel hjälpa personalen att få en rikare bild av barnens bakgrund, intressen osv. så att verksamheten i större utsträckning kan anpassas till barnens behov, men också ge en bild av föräldrarnas inställning till elevernas skolgång och vilket stöd föräldrarna kan ge eleverna i deras skolarbete.

I många av de granskade förskolorna och skolorna uttrycker både ledning och personal en önskan och ambition att utveckla och fördjupa föräldrakontakten. I intervjuerna framförs också att man söker sig fram och provar olika modeller, men inte alltid känner att man lyckas i sina ambitioner att få föräldrarna engagerade i verksamheten.

I förskolan har personalen framförallt svårt att få förståelse för förskolans roll och uppdrag enligt läroplanen. Personalen upplever att de inte alltid förmår förmedla förskolans positiva effekter för barnens utveckling och lärande till föräldrarna som ofta ser förskolan enbart som ett ställe där barnen leker med jämnåriga och ska lära sig det svenska språket. Vi har dock sett exempel, där personalen lyckats få till stånd ett gott samarbete med föräldrarna som har god kännedom om, och är engagerade i verksamheten. Det är viktigt att föräldrarna ges möjlighet att förstå förskolans verksamhet så att de kan stödja, samtala om och förstärka det som barnen är med om i förskolan så att de olika sammanhang som barnet vistas i knyts samman.

I skolan menar ledning och personal att det svåra är att skapa förståelse hos föräldrarna för deras betydelse som stöd för barnen i deras skolgång. Enligt personalen överlämnar föräldrarna detta till skolan i stor utsträckning och inser inte sin egen betydelse för att motivera och stimulera barnen i deras kunskapsutveckling. Föräldrarna deltar i utvecklingssamtalen i både förskola och skola men inte i lika stor utsträckning i exempelvis informationsmöten och traditionella föräldramöten.

Uppfyller verksamheten kraven på att vara meningsfull, motivationsskapande och bygga på sammanhang och helhet?

Val av innehåll och arbetsformer i såväl förskolans verksamhet som i skolans undervisning måste ge stöd för barnens språk- och kunskapsutveckling i meningsskapande sammanhang. Språkutvecklingen sker inte isolerat utan måste kopplas till ett för barnet meningsfullt innehåll och användas och produceras av barnet och eleven i olika sammanhang.

I flera av de granskade verksamheterna framkommer, i intervjuer och samtal, att ledning och personal inte har så höga förväntningar på barnen. Granskningen visar också att det, på många håll, saknas inslag som utmanar barnens tankar och förmågor. Ofta knyts inte inslag och aktiviteter ihop och de relateras inte heller till andra företeelser som skulle kunna bidra till att skapa förståelse hos barnen.

¹³ Exempelvis Calderon 2004, Cederberg 2006, Fredriksson och Taube 2008

Förskolornas prioritering av arbetet för att barnen ska vara trygga i gruppen och fungera socialt sker ofta på bekostnad av förskolans uppdrag att stimulera och utmana barnen i deras kunskapsutveckling. I flera av förskolorna ägnar barnen mycket tid åt att leka fritt och göra egna val av aktiviteter utan att det finns några inslag som stimulerar till att prova nya lekar eller utforska nya områden. Det finns undantag, förskolor där till exempel personalen i dialog med barnen utformar verksamheten, introducerar nya aktiviteter och material eller bygger upp temaarbeten där barnen är delaktiga och där det finns en helhet och ett sammanhang som barnen förstår. Betydelsen av att generellt stimulera barnens språkutveckling i förskolan är något som lyfts fram och betonas i arbetsplaner och policydokument av olika slag men här saknas ofta perspektivet språkutveckling för flerspråkiga barn och i vilken utsträckning det ställer krav på kompetens, arbetssätt och innehåll. Arbetet med språkutveckling i förskolan sker oftast genom att personalen benämner, läser sagor och är angelägna om att, som någon uttryckte i intervjun, "barnen ska få bada i ord". När man i förskolan till exempel läser sagan om den Lilla, lilla stugan fokuserar samtalet ofta enbart på det som syns på bilderna. Sällan utvecklas samtal där barnen exempelvis får beskriva om de sett någon skog i verkligheten (vilket inte alla barn har), vad en skog är, finns det skogar där de kommer ifrån, varför det inte finns skogar överallt och liknande resonemang som kan stimulera barnens tankar och utveckla deras kunskaper.

”... barnen ska få bada i ord.”

Personalen uttrycker ofta att de har en ständig dialog med barnen, men under flera av besöken upplever vi att detta inte stämmer. I stället har kommunikationen ofta mera formen av att de vuxna pratar till barnen än med dem och verkliga samtal förekommer inte så ofta.

I flera av de granskade skolorna får inte eleverna en undervisning som låter olika språkliga färdigheter samspela på ett funktionellt sätt. Vi ser flera exempel där de flerspråkiga elevernas språkliga arbete domineras, oavsett ämne, av avskrifter och reproduktion och mindre av öppna uppgifter och egen språklig produktion som inkluderar deras egna tolkningar, förståelse, känslor och erfarenheter. I flera av de granskade skolorna får andra uttrycksformer litet utrymme i det dagliga lärandet och anpassas inte efter elevernas behov och intressen. I många klasser arbetar alla elever, oavsett om de är flerspråkiga eller har svenska som modersmål, med i stort sett samma uppgifter och samma innehåll oavsett förutsättningar, intressen och behov och flera av skolorna saknar systematik i det språk- och kunskapsutvecklande arbetet. Eleverna uttrycker också ibland att de har svårt att förstå instruktioner eller vad lärarna berättar. De förstår inte heller alla ord och begrepp i texterna. Uppgifterna saknar ofta sammanhang och mening och är främst att betrakta som isolerad färdighetsträning. Eleverna lär sig snabbt mekaniska strategier för igenkänning av uppgifter, till exempel principen för stavning i en uppgift men risken är att språk- och begreppsförståelsen saknas. Viss färdighetsträning behövs, men en sådan undervisning måste kompletteras med inslag som ger möjlighet till begreppsträning och en vidgad förståelse av ord och uttryck. Den inriktning och planering av verksamheten som strävansmålen uttrycker, med kunskaper i ett större sammanhang som kräver förmågor och färdigheter kopplat till höga förväntningar på eleverna, syns i liten utsträckning i sådan undervisning. I flera av de granskade skolorna behöver eleverna i högre grad ges förutsättningar att genom tal och skrift erövra verktyg för att tänka, lära, kommunicera och påverka.

Granskningen har också sett ett antal goda exempel på språk- och kunskapsutvecklande arbete, där det finns en variation i arbetsformerna och där dialog mellan såväl lärare och elever som mellan eleverna dominerar undervisningen. Där bildar också elevernas frågor och utsagor bas för planeringen som tydligt knyter an till deras erfarenhetsvärld. Ett exempel på detta är Rörstorpskolan i Värnamo där lärarna i stor utsträckning integrerar språkutveckling och ämnesinnehåll på ett föredömligt sätt. De arbetar medvetet för att bjuda in alla elever till reflektion och dialog kring kunskaper som kräver både förmågor och färdigheter och eleverna är språkligt aktiva och samspelar på olika sätt i klassrummen. Här såg granskningen till exempel hur barnen fick plocka uppfinningar ur påsar och fundera över vad det kunde vara för någonting. Var kommer det ifrån, vad användes det till, har jag sett något sådant tidigare? Här fick barnen själva formulera sina tankar och utgå ifrån sin egen erfarenhets- och begreppsvärld. Här förekommer det språkutvecklande arbetet inte enbart i svenskämnet, utan i alla ämnen och inte minst i musik- och i slöjdämnen. Ett annat exempel är Hagebyskolan i Norrköping där lärarna tydligt beskriver hur de under de senaste åren har flyttat fokus från elevernas sociala utveckling till deras språk- och kunskapsutveckling.

Vad präglar innehållet?

I läroplanerna anges övergripande principer för förskolornas och skolornas arbetssätt och här beskrivs också vilka olika förmågor barn och elever ska utveckla. I kursplanerna för grundskolan beskrivs även de olika ämnenas syfte och roll samt vilka kunskaper eleverna ska uppnå.

När det gäller det innehåll som barnen möter i flera av de granskade förskolorna och skolorna så präglas det av en svensk tradition och är anpassat utifrån en svensk kontext. Både aktiviteter och läromedel i såväl förskola som skola är oftast utformade i ett svenskt-kulturellt perspektiv och språk- och läs/skrivlärningen i skolan innehåller mängder av begrepp som är kulturellt betingade. Detta gäller även för de sagor, rim och ramsor och sånger som förekommer i förskolan. Det är naturligtvis viktigt att känna till sin egen närmiljö, det land man bor i och dess historia och ett sådant innehåll är den självklara basen i svensk förskola och skola. Men det måste också finnas utblickar mot andra delar av världen och innehållet måste relateras till andra kulturer och företeelser. Ett sådant innehåll och arbetssätt gagnar alla barn och är också det som anges i läroplanerna och i beskrivningen av ämnenas syfte och roll i grundskolans kursplaner. Även om utblickar och jämförelser med företeelser i omvärlden, tillsammans med anpassning till barnens erfarenheter och bakgrund generellt främjar alla barns kunskapsutveckling så innebär brister på detta område större svårigheter för de flerspråkiga barn som har en annan bakgrund. För de barn som är familjära med den svenska kulturen och traditionen finns det, på gruppnivå, ett igenkännande och en förförståelse.

I de granskade skolorna utgår undervisningen ofta ifrån ett förutbestämt innehåll för olika årskurser. Utgångspunkten är mera sällan didaktiska överväganden eller kopplingar mellan kursplanerna och elevernas erfarenheter och behov. Skolan har i uppdrag att förmedla det svenska kulturarvet, men konsekvensen av ensidigheten blir att man inte möter de flerspråkiga eleverna där de befinner sig språk- och kunskapsmässigt eller tar tillvara deras erfarenheter och frågor. Det saknas ofta djup och nya utblickar kring företeelser och kunskap som kan vidga och utmana de fastställda perspektiven, till exempel frågor om vilka erfarenheter eleverna, hur ett visst fenomen ser ut i

andra länder, hur det var förr, hur det är nu eller hur man kan skapa "språk-lust" genom att härleda ord och kanske rentav finna släktskap eller andra associationer.

Granskningen ser exempel på hur lärare i en del klassrum knyter an arbetet till barnens erfarenheter och familjernas bakgrund, men den övervägande delen, även om de arbetar med varierande arbetsformer och material, utgår ifrån ett traditionellt svenskt innehåll, exempelvis Sveriges landskap i årskurs 4 utan utblickar, associationer eller andra perspektiv.

Samarbetar man kring det pedagogiska ansvaret för barnen?

Alla som arbetar i förskolan ska, enligt läroplanen, samarbeta för att erbjuda en god miljö för utveckling, lek och lärande. Även i skolan är det värdefullt för de flerspråkiga eleverna att lärarna samverkar kring det pedagogiska ansvaret för elevernas utveckling och lärande. Det är också viktigt, och uttrycks i läroplanen för förskolan, att det finns ett samarbete mellan förskola, förskoleklass och skola för att skapa helhet och kontinuitet i barnens kunskapsutveckling.

Granskningen visar att det sker väldigt lite samarbete mellan personalen i både förskola och skola. Personal i förskolan respektive skolan samverkar i mycket liten utsträckning utifrån olika kompetenser och det saknas även ett pedagogiskt samarbete i syfte att skapa kontinuitet för barnet. Bristen på samarbete innebär också att det enskilda barnet kan möta olika värderingar av vad kunskap och lärande är på sin väg från förskola till förskoleklass och vidare genom grundskolan.

I en del av de granskade förskolorna arbetar avdelningarna helt isolerat från varandra och samarbetar inte heller utifrån den kompetens i form av tvåspråkig personal som kan finnas. I skolorna, som ofta arbetar i ett klasslärarsystem, prioriteras samarbetet inom eventuella arbetslag men det saknas ofta ett samarbete som tar sin utgångspunkt i lärarnas olika kompetenser eller eventuella språkkunskaper. I en del av intervjuerna förklarar lärarna det bristande samarbetet med att tiden inte räcker till för samarbete inom och mellan verksamheterna, men också att det saknas rutiner som kan ge stöd för samarbete i det pedagogiska ansvaret för eleverna mellan olika lärarkategorier.

I de allra flesta av de granskade kommunerna saknas också ett fungerande samarbete mellan förskolor, förskoleklass och skolor som syftar till att skapa en helhetssyn på barnens lärande i ett mera långsiktigt perspektiv. Detta får som konsekvens att barn, som exempelvis kommer från en Reggio Emiliainspirerad förskola där arbetssättet bygger på barnens delaktighet och inflytande, kan möta ett helt annat arbetssätt i förskoleklass och skola. Av intervjuerna med ledningen i de granskade förskolorna och skolorna framgår att uppgiften att se till att det skapas former för samarbete både inom och mellan olika verksamheter är inte något som ledningen prioriterar. Detta trots att många kommunala dokument skriver om vikten av kontinuitet och ett 1–16-årsperspektiv i verksamheten.

Får elever den studiehandledning på modersmålet de behöver?

Med studiehandledning på modersmålet ska eleverna kunna utveckla sina kunskaper i olika kursplaneämnen trots att han eller hon inte behärskar det svenska språket fullt ut. En medveten och välplanerad studiehandledning kan förbereda elevernas introduktion i ämnesundervisningen. Genom att eleverna får hjälp att, på sitt modersmål, förstå uttryck och begrepp som används i ämnesundervisning, blir det möjligt för dem att följa undervisningen och att

utveckla kunskaperna i samtliga ämnen. Enligt grundskoleförordningen är studiehandledning på modersmålet en rättighet för de elever som behöver det.

Granskningen kan konstatera att det finns många elever i de granskade skolorna som inte helt och fullt förstår lärarens instruktioner eller det som står i läroböckerna. Trots att skolan vet om detta erbjuds inte eleverna studiehandledning på modersmålet. Studiehandledning på modersmålet är, enligt författning, ett stöd som den elev har rätt till som inte behärskar det svenska språket tillräckligt för att kunna följa med i undervisningen. Det kan handla om stöd i form av att översätta lärarens instruktioner och genomgångar till elevens modersmål eller stöd för att förstå läromedlen. Även för att förstå skolans värdegrund, regler och normsystem kan den flerspråkiga eleven behöva stöd på sitt modersmål.

På en del skolor verkar studiehandledning på modersmålet närmast att vara ett okänt begrepp, på andra uttrycker personalen osäkerhet kring vilka elever som behöver studiehandledning, vilket skulle kunna tolkas som att lärarna inte vet om eleverna i klassen behärskar det svenska språket tillräckligt för att förstå och följa undervisningen. Vi möter också skolor som hänvisar till att de ekonomiska resurserna inte räcker eller att skolan inte fått den tilldelning från kommunens centrala organisation som rektorn begärt. I de skolor där det förekommer att elever får studiehandledning erbjuds det inte alltid utifrån elevens behov utan styrs av de rutiner man har. Rutiner som exempelvis innebär att studiehandledning på modersmålet inte erbjuds under den första viktiga tiden i skolan eller att det enbart erbjuds under en kort, intensiv period när eleven börjat i skolan för att sedan helt upphöra. I de kommuner där resurserna tilldelas efter ansökan till en central enhet, ser inte rektorn det som sitt ansvar att se till att eleverna får studiehandledning om de behöver det. Rektorn hänvisar då oftast till att den centrala enheten inte har beviljat ansökan.

Undervisas de elever som har behov av det i ämnet svenska som andraspråk?

Skolframgång är starkt kopplat till utveckling av det kunskapsrelaterade språket, det vill säga, i svensk skola, det svenska språket. Alltså är det viktigt att uppnå förstaspråksnivå i svenska för att kunna prestera på samma nivå som andra elever. Syftet med ämnet svenska som andraspråk är att eleverna ska behärska det svenska språket i nivå med de elever som har svenska som modersmål. Ämnet svenska som andraspråk har en egen kursplan och elever i behov av svenska som andraspråk har rätt att få sådan undervisning i stället för undervisning i svenska.

Svenska som andraspråk är ett ämne som riktar sig till de elever som har ett annat modersmål än svenska och står inför uppgiften att lära sig svenska som sitt andraspråk. Svenska som andraspråk har en kursplan som i en del avseenden skiljer sig ifrån den som gäller för ämnet svenska. Det som experter menar skiljer ämnena åt är att innehållet i hög utsträckning måste anpassas till den enskilde elevens behov och tidigare språkkunskaper, men framför allt pekar de på att metoden (didaktiken) för att undervisa elever som redan har ett språk i ett annat språk, är en annan.

Granskningen visar att, på flera håll, har varken skollädares eller lärare en tydlig uppfattning när det gäller hur de ska identifiera vilka elever som behöver undervisning i svenska som andraspråk. Eftersom kunskaperna om ämnet svenska som andraspråk och andraspråksinläring ofta är svaga är ibland både ledning och lärare osäkra på vilka elever som skulle ha en fördel

av att undervisas i svenska som andraspråk. Vanliga uppfattningar är att det är de flerspråkiga elever som mera allmänt behöver stöd i svenska eller de elever som behöver ett förenklat undervisningsspråk som bör komma i fråga. I en del skolor undervisas elever i svenska som andraspråk tillsammans med elever som läser ämnet svenska utan att det görs någon större åtskillnad i undervisningens innehåll eller form, trots att det är olika kursplaner som gäller och en annan metodik som krävs för andraspråksinläring. I några skolor där huvuddelen av eleverna är flerspråkiga undervisas alla enligt kursplanen för svenska som andraspråk, även de enstaka elever som har svenska som modersmål. I andra skolor vet inte eleverna om de undervisas i svenska eller i svenska som andraspråk och det händer även att lärare svarar svävande på frågan. I en intervju blir svaret på frågan om det finns elever som undervisas i svenska som andraspråk i lärarens klass, "nej, svenska som andraspråk har vi inte förrän i årskurs 7".

Granskningen kan också konstatera att ämnet svenska som andraspråk på många håll har låg status. Bland eleverna, och ibland även bland lärare och skolledning, finns ofta en attityd till svenska som andraspråk som ett

”... ämnet svenska som andraspråk har på många håll låg status.”

ämne som är mindre värt och man har en ambition att eleverna så snabbt som möjligt ska övergå till ämnet svenska. I en del skolor uttrycker både ledning och personal att föräldrarna uppfattar att det är en nackdel för deras barn att läsa svenska som andraspråk och på en del håll har ämnet fått så låg status att det väljs bort av eleverna. I andra

skolor, i synnerhet i en del av de skolor där andelen flerspråkiga elever är stor, är det mera naturligt att eleverna läser ämnet svenska som andraspråk. Här har ofta både ledning och personal genom att arbeta aktivt med information, organisera undervisningen med utbildade lärare och kompetensutveckling för alla lärare, skapat en positiv attityd hos både föräldrar och elever. Ett exempel, bland andra, på detta är Gamlegårdsskolan i Kristianstad, där det betraktas som naturligt att undervisa de flerspråkiga eleverna i svenska som andraspråk. Här har också satsningar gjorts för att alla lärare ska ha viss utbildning i svenska som andraspråk och några ha en gedigen sådan. Här måste dock skolan i stället fundera över hur undervisningen ska organiseras för att eleverna med svenska som modersmål ska få undervisning i ämnet svenska.

Bland de granskade kommunerna och skolorna finns också olika uppfattningar om värdet av att eleverna får undervisning i ämnet svenska som andraspråk. En uppfattning som finns på sina håll, bland annat i Haninge kommun, är att ett välfungerande språkutvecklande arbete gynnar såväl de elever som har svenska som modersmål som de som har det som sitt andraspråk. Att ett välfungerande språkutvecklande arbete, utformat utifrån varje elevs kunskapsnivå och olika förutsättningar gagnar alla elever, är en uppfattning som Skolinspektionen delar. Granskningen kan dock konstatera att det i få av de granskade skolorna finns personal med tillräcklig kompetens för en språkutvecklande undervisning som samtidigt omfattar elever med svenska som modersmål och elever som ska lära sig svenska som ett nytt språk, ett andraspråk. Skolinspektionen har också mött uppfattningen att ämnet svenska som andraspråk är onödigt och dessutom kan leda till särskiljning och utanförskap. Detta motsägs av att det finns skolor som lyckas kombinera ett språkutvecklande arbetssätt med undervisning i svenska som andraspråk utan att detta leder till negativa konsekvenser för eleverna.

Inbegriper kunskapsuppföljningen det som är specifikt för de flerspråkiga barnen, exempelvis kunskaperna i modersmålet?

För att kunna utforma en verksamhet som bygger på barnens behov och intressen och stödjer deras kunskapsutveckling måste förskolan och skolan följa barnens utveckling. I skolan ska, enligt grundskoleförordningen, en individuell utvecklingsplan upprättas för eleverna. I planen ska läraren ge omdömen om elevens kunskapsutveckling i relation till målen i de ämnen eleven undervisas i. Uppföljningar krävs också för att utvärdera verksamhetens resultat i syfte att förbättra måloppfyllelsen.

Den uppföljning som sker i förskolan fokuserar främst på om barnet upplever trivsel och trygghet samt utvecklar sociala förmågor. Många av förskolorna följer också upp barnens språkutveckling, ibland med hjälp av olika bedömningsmaterial.

I skolorna följer lärarna, i viss utsträckning, upp elevernas måloppfyllelse i de ämnen eleverna fått undervisning i. Granskningen har sett goda exempel på kunskapsuppföljning, exempelvis Lundaskolan i Haninge som gör systematiska uppföljningar av elevernas kunskapsutveckling och där uppföljningarna också används för att anpassa undervisningen på ett adekvat sätt.

Generellt kan granskningen konstatera att uppföljningen av de flerspråkiga elevernas kunskapsutveckling sällan omfattar det specifika kring flerspråkighet. Det framgår också att både undervisningen i ämnet modersmål och elevernas måloppfyllelse i ämnet sällan följs upp. I viss utsträckning följs den enskilda elevens kunskapsutveckling upp av modersmålläraren, men det saknas koppling till övriga lärare och ämnen och det står i stort sett aldrig någonting om måloppfyllelsen i modersmålet i elevernas individuella utvecklingsplaner.

3.1.2 Ges barnen/eleverna möjlighet att utveckla sitt modersmål?

Hur ser ledning och personal på modersmålets betydelse för barnens kunskapsutveckling?

Stöd och uppmuntran att använda modersmålet är en värdefull hjälp att utveckla flerspråkighet och stärka identitet och kunskapsutveckling¹⁴.

Det finns en allmänt positiv inställning hos personalen i både förskolan och skolan, till att barnen blir starka i sitt modersmål och det finns också en samsyn på modersmålets betydelse för barnens språk- och kunskapsutveckling. Samtidigt ser personalen i förskolor och skolor det som problematiskt om barnen talar något annat än svenska när de vistas i förskolan eller skolan. Detta förklaras med motiveringen att man inte ska utestänga någon genom att tala ett språk som inte alla förstår, underförstått att alla förstår svenska. Det finns förskolor och skolor där barnen tolkat signalerna från de vuxna som en regel att inte använda sitt modersmål. För barnen blir det då tydligt att det språk man talar hemma och som kanske är det enda språk föräldrarna kan är mindre värdefullt, något man inte ska använda, träna eller vara stolt över att kunna.

Hur ser förskolorna på sitt uppdrag att medverka till att barnen utvecklar sitt modersmål?

Förskolan har ett uppdrag, enligt läroplanen, att medverka till att barnen får en möjlighet att utveckla både det svenska språket och sitt modersmål.

¹⁴ Till exempel Beijer 2006

Granskningen kan konstatera att en del av de granskade förskolorna tolkar läroplanens uppdrag, att förskolan ska medverka till att barnen utvecklar sitt modersmål, enbart som en uppmaning till att uppmuntra föräldrarna att tala modersmålet hemma med barnen. I andra förskolor lämnas ansvaret för att stödja barnens modersmål över till modersmålstränare eller modersmålspedagoger och för de barn där dessa resurser saknas ser inte förskolan det som sin arbetsuppgift att arbeta för att stödja barnens modersmål. I intervjuerna framför personalen att förskolan prioriterar att barnen lär sig svenska med motiveringen att det också är föräldrarnas önskan, att personalen dessutom saknar förmåga att tala barnens språk eller att barnen talar så många olika språk. I intervjuer uttrycks också att personalen ser det svenska språket som det gemensamma språket på förskolan och att föräldrarna får ta hand om modersmålet.

I flera av de granskade kommunerna har förskolorna tillgång till centrala resurser i form av modersmålstränare eller modersmålspedagoger som kommer till förskolan vid något tillfälle per vecka i syfte att stödja barnens modersmålsutveckling. Denna resurs finns framförallt för de barn som tillhör de största språkgrupperna i dessa kommuner. De modersmålstränare som erbjuds förskolebarn i en del kommuner har ofta ett "undervisande" arbets sätt som inte integrerar modersmålet i förskolans verksamhet och därmed blir det ingen helhet för barnet. Modersmålsträningen kan, i dessa fall, inte sägas vara i enlighet med synen på barns utveckling och lärande i förskolan.

Är modersmålsundervisningen en del av skolan?

En viktig framgångsfaktor i arbetet med de flerspråkiga barnen är att de ges möjlighet att träna och använda samtliga sina språk¹⁵.

Som tidigare omnämnts konstaterar granskningen att såväl ledning som personal i alla de granskade skolorna ser ett välutvecklat modersmål som en viktig framgångsfaktor för elevernas kunskapsutveckling. Samtidigt kan granskningen emellertid också konstatera att modersmålsundervisningen ofta är något som finns i marginalen utan samband med det övriga språk- och kunskapsutvecklande arbetet.

Modersmålsundervisning erbjuds i alla de kommuner som ingått i granskningen men erbjuds inte till alla de elever som är berättigade. Kommunerna hänvisar då till svårigheter med att rekrytera utbildade lärare. I de granskade kommunerna finns oftast en central organisation för att fördela resurserna och samordna modersmålsundervisningen. En centralt placerad rektor är ofta också arbetsledare för modersmålslärarna. Modersmålslärarna har sällan möjlighet till samplanering med övriga undervisande lärare och det innebär att modersmålsundervisningen lever sitt eget liv där innehåll och arbetssätt sällan har något samband med det som eleven möter i sin övriga undervisning. För de modersmålslärare som hela tiden finns på en och samma skola finns möjligheter till viss samplanering med övriga lärare, men den möjligheten utnyttjas inte alltid. Det är helt beroende på synsätt och inställning hos skolledningen och de enskilda lärarna, både modersmålslärarna och övriga lärare på skolan. Flera av modersmålslärarna berättar i intervjuerna om goda erfarenheter av samarbete mellan olika lärarkategorier för att möta de flerspråkiga elevernas utvecklingsbehov. Det samarbetet måste, menar lärarna, föregås av en noggrann kartläggning av elevens tidigare kunskaper och språkförmåga i modersmålet och mera studiehandledning på modersmålet när eleven kommer till skolan.

¹⁵ Till exempel Calderon 2004

Modersmålsundervisningen organiseras ibland så att eleven går miste om undervisning i något annat ämne eller, kanske det vanligaste, utanför skoltid vilket kan upplevas som besvärligt för eleven som får en lång skoldag och kanske missar någon annan aktivitet. Ibland är undervisningen dessutom förlagd till en lokal som finns en bit ifrån elevens skola vilket också kan försvaga elevens motivation till att delta.

Enligt intervjuerna med ledning och personal har nästan alla föräldrar en positiv inställning till att deras barn får modersmålsundervisning.

3.2 Har personalen i förskolan och lärarna i skolan utbildning för sitt uppdrag och erbjuds de relevant kompetensutveckling?

Utbildningsnivå och kompetens hos lärare i skolan och personal i förskolan är en avgörande framgångsfaktor för barnens kunskapsutveckling och framgångar i skolarbetet.

En viktig förutsättning för att kunna arbeta språk- och kunskapsutvecklande är bland annat att personalen känner till barnens språkliga och kunskapsmässiga nivå. För att kunna göra sådana bedömningar (till exempel genom performanceanalys) krävs kvalificerad kompetens hos personalen.

Har personalen i förskolor och skolor tillräcklig utbildning och kompetens?

Granskningen visar att det, till allra största delen, finns personal med adekvat utbildning i de granskade förskolorna och att lärarna i skolorna har lärarutbildning och även utbildning för den undervisning de ansvarar för. Däremot saknas generell kompetens i ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt när det gäller flerspråkiga barn och elever.

Granskningen kan konstatera att det, i många av de granskade skolorna, saknas lärare med gedigen utbildning för att undervisa i svenska som andraspråk. I de flesta skolor finns det endast någon enstaka lärare som har mer än 5 högskolepoäng. En del skolor har satsat på en allmän kompetens i svenska som andraspråk bland lärarna och här har i stort sett alla lärare 5 högskolepoäng. Mot bakgrund av de brister granskningen visar när det gäller undervisningen i svenska som andraspråk finns det stora behov av lärare med en mera omfattande utbildning.

Erbjuds personalen tillräcklig kompetensutveckling när det gäller flerspråkighet och ett interkulturellt synsätt?

I granskningen framkommer att det finns stora behov av kompetensutveckling när det gäller ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för flerspråkiga barn och elever. I de grundutbildningar som skolledningar, personal i förskolan och lärare i skolan genomgått saknas i stor utsträckning utbildning för att arbeta med och undervisa flerspråkiga barn och elever. Besöken i förskolor och skolor visar på brister inom området och både ledning och personal uttrycker på många håll att de saknar tillräcklig kunskap. De insatser som görs i kommunerna handlar ofta om punktinsatser i form av några föreläsningar eller studiebesök. Här finns behov av kvalificerade utbildningar och samverkan mellan förskolor, skolor och kommuner för erfarenhetsutbyte. Behov av ökad kunskap finns bland annat när det gäller ett språkutvecklande arbetssätt, flerspråkighet, andraspråks-

inlärnin g, ett interkulturellt förhållningssätt och svenska som andraspråksundervisning.

3.3 Resultat från föräldraenkäten

För att få en uppfattning om föräldrarnas syn när det gäller några av granskningens frågeställningar utformades en enkät. Enkäterna, som översattes till cirka 30 olika språk ställdes till föräldrar med flerspråkiga barn i de granskade förskolorna respektive skolorna. Den lämnades ut till förskolorna och skolorna för vidare befordran till föräldrarna som sedan skickade in svaren direkt till Skolinspektionen. Av cirka 1000 möjliga svar kom det in 625 svar, 230 från föräldrar med barn i förskolan och 395 från föräldrar med barn i skolan. Även om det, rent statistiskt inte är någon väldigt hög svarsfrekvens, är det en stor grupp föräldrar som på detta sätt har uttryckt sina åsikter i en del av de frågor som behandlas i granskningen.

Enkäten har gett värdefull information om föräldrarnas uppfattningar i vissa frågor och svaren på en del av frågorna har också bidragit till att bekräfta den bedömning som granskningen gjort utifrån dokumentstudier, intervjuer och verksamhetsbesök.

Bland de resultat som kan utläsas ur enkätsvaren är det värt att lyfta fram föräldrarnas positiva inställning till att deras barn ges möjlighet att utveckla sina modersmål för att nå skolframgång.

Av enkätsvaren framgår vidare att:

De flesta av föräldrarna upplever att den information förskolor och skolor efterfrågar främst handlar om vilka språk barnen talar.

Av de 395 svar som inkommit från föräldrar med barn i skolan, svarar de

”... merparten av föräldrarna svarar att de upplever att deras barn trivs i förskolan och i skolan...”

flesta föräldrarna ja på frågan om skolan har bett dem att berätta vilket eller vilka språk de pratar hemma i familjen medan knappt hälften har fått frågor om barnens bakgrund och tidigare erfarenheter. I förskolan, där det kommit in 230 svar, är det samma mönster. Här svarar de allra flesta av föräldrarna att förskolans personal har bett dem berätta vilket språk de pratar hemma i familjen medan färre, men betydligt fler än i skolan, ställt frågor om barnets erfarenheter och intressen.

Föräldrarna anser att barnen trivs

Den absoluta merparten av föräldrarna svarar att de upplever att deras barn trivs i förskolan och i skolan och att miljön är trygg.

Föräldrarna förstår den information de får från förskolan och skolan

De allra flesta av de föräldrar som svarat på enkäten anger också att de förstår den information de får ifrån förskolan och skolan och flertalet anser också att de får tillräcklig information, men i förskolan är andelen som anser det något lägre än i skolan.

Studiehandledning på modersmålet?

Nästan hälften av de föräldrar som skickat in svar anger att deras barn får studiehandledning på modersmålet, var tionde att deras barn inte får någon studiehandledning men hade behövt och cirka en femtedel av föräldrarna svarar att de inte vet om deras barn får studiehandledning på modersmålet.

(Eftersom studiehandledning på modersmålet förekommer i liten utsträckning i de granskade verksamheterna, är det möjligt att en del föräldrar uppfattat det som att frågan handlar om modersmålsundervisning.)

Föräldrar som har barn som undervisas i svenska som andraspråk är positiva till detta

I enkäten har cirka hälften av föräldrarna svarat att deras barn läser ämnet svenska som andraspråk. Av dessa anser en klar majoritet att det är en fördel för deras barn.

Utvecklingssamtal genomförs i både förskola och skola, men modersmålsutvecklingen diskuteras inte

De flesta av föräldrarna, både de med barn i förskolan och i skolan, uppger att de har deltagit i utvecklingssamtal. Bland föräldrarna med barn i förskolan svarar de flesta att förskolans arbete för att barnet ska utveckla det svenska språket togs upp under samtalet. Endast hälften svarar att förskolans arbete för att barnet ska utveckla sitt modersmål berördes. I nästan alla utvecklingssamtal i skolan diskuterades barnens kunskapsutveckling och den individuella utvecklingsplanen men endast i hälften av utvecklingssamtalen avsattes tid för att diskutera undervisningen i ämnet svenska som andraspråk eller modersmålsundervisningen.

Föräldrarna är positiva till att barnen får utveckla sina modersmål

Nästan fyra femtedelar av föräldrarna har angett att de är positiva till att barnen utvecklar sitt modersmål. Samtidigt svarade mer än hälften av föräldrarna till barn i förskolan antingen att deras barn inte pratar sina olika språk i förskolan eller att de inte vet om de gör det. Drygt tre fjärdedelar av föräldrarna till barn i skolan anger att deras barn har modersmålsundervisning och av dessa anser nästan alla att detta är en fördel för deras barn.

För vidare uppgifter om enkätens frågor och svar, se bilaga.

3.4 Kommentarer till resultaten

I våra samtal med ledning och personal i de granskade verksamheterna framkommer en positiv inställning till mångkulturalitet och flerspråkighet. Här finns också en medvetenhet om betydelsen av ett språkutvecklande arbetssätt, av att ta tillvara barnens erfarenheter och insikten om att ett utvecklat modersmål gagnar kunskapsutvecklingen.

Men, denna insikt innebär inte att det idag finns ett språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt som gagnar de flerspråkiga barnen. Tvärtom, visar granskningen att det i flera av verksamheterna finns en rad områden som behöver utvecklas, en utveckling som skulle gagna alla barns språk- och kunskapsutveckling, men i synnerhet de flerspråkiga barnen.

Vi har frågat oss varför en positiv inställning, såväl hos ledning som hos personal, inte slår igenom i själva arbetssättet. Det handlar om att medarbetarna i skolan måste förflytta sig från en positiv inställning, och i bästa fall en medvetenhet om vad som krävs till att förändra sitt beteende, sitt sätt att arbeta.

I den här granskningen lyfter vi bland annat fram vikten av att anpassa undervisningen efter elevernas erfarenheter och intressen. Vi kan konstatera att personalen i liten utsträckning skaffar sig kunskap om barnen och att verksamheten inte påverkas av barnens erfarenheter, behov och intressen.

Vi vet att de flerspråkiga barnens språk- och kunskapsutveckling hänger samman och måste stimuleras i alla verksamheter. Barnens och elevernas språkutveckling gynnas av samspelet med andra och sammanhangen ger förståelse, både språkligt och kunskapsmässigt. De känner då också att deras modersmål blir en integrerad del i deras egen kunskapsutveckling. I många av de förskolor och skolor som vi har besökt ses emellertid språkutvecklingen som en isolerad del i utbildningen och i skolan ser vi hur undervisningen i ämnet svenska genomförs utan samband med övriga ämnen. Många av de slutsatser vi drar i denna rapport om hur arbetet i skolan och förskolan borde vara upplagt för att gagna de flerspråkiga barnens utveckling skulle gagna alla barn. När det gäller undervisningen i ämnet svenska blir detta extra tydligt och ett exempel på detta är elevernas bristande möjligheter att träna sin kommunikationsförmåga, att producera egna texter samt analysera och diskutera texter. Undervisningen i ämnet svenska saknar dessa inslag i stor utsträckning, medan reproduktion av texter förekommer flitigt.

Skolinspektionen brukar framhålla vikten av högt ställda förväntningar på eleverna i skolan. Det lyfts ofta fram som en av de främsta framgångsfaktorerna. När det gäller de flerspråkiga barnen är det av avgörande betydelse att betona en sådan framgångsfaktor. Det är sannolikt lättare för majoritetssamhällets företrädare att sänka förväntningarna på dem som inte har svenska som modersmål, ett synsätt som ofta motiveras i termer av förståelse och omtanke.

Granskningen har inga färdiga svar eller enkla lösningar på dessa komplexa frågor. Det vi har sett och hört under vår granskningsprocess har självklart väckt olika tankar och funderingar hos oss. Vi lever i en global värld där det globala perspektivet borde ingå som en självklar del i alla barns kunskapsutveckling. Förändringarna i vårt samhälle ger nya förutsättningar för arbetet i förskolan och skolan. Nya förutsättningar som ställer krav på vilja, beredskap och kompetens för att, som lärare i förskola och skola, ständigt ompröva och utveckla verksamheten i förhållande till de barn som finns i gruppen.

En del av förklaringen kan vara att diskussionen om vad de nya förutsättningarna kräver i förhållande till tidigare arbetssätt och innehåll inte kontinuerligt förs i skolan. Medarbetarna i skolan och förskolan utvecklar ingen gemensam syn på lärande och vilka förutsättningar som är de optimala för barns språkutveckling och hur denna hänger ihop med deras kunskapsutveckling. Det handlar också om vikten av att ständigt diskutera vad som är viktig kunskap i dagens globala värld och i ett samhälle där människor med olika modersmål och olika kulturer lever tillsammans.

Sverige har mer än 50 år av invandring. Men det är kanske först nu som detta på ett mer genomgripande sätt syns i samhället. Det finns en eftersläpning när det gäller samhällets sätt att hantera förändringarna. I skolan krävs kompetensutveckling för att arbeta med flerspråkighet och interkulturalitet.

Specifikt för skolan finns ett av problemen i synen på svenskämnet i förhållande till att utveckla en förmåga att behärska det svenska språket i skolans alla ämnen. Skolan med sin tradition och sin ämnesuppdelning har också barriärer och revir som kan hindra barns lärande att bli en helhet, barriärer mellan svenskämnet, övriga ämnen och modersmålsämnet.

4 | Bakgrund och syfte

Närmare en femtedel av eleverna i grundskolan idag har utländsk bakgrund, antingen är de födda utomlands eller i Sverige av utlandsfödda föräldrar. Det finns betydande skillnader i skolresultaten mellan elever med svenska som modersmål och elever med annat modersmål än svenska.

Enligt Skolverkets statistik var skillnaden i genomsnittligt meritvärde för elever som avslutade årskurs 9 läsåret 2009/10 cirka 20 poäng mellan elever med svensk och utländsk bakgrund. I gruppen elever med utländsk bakgrund lämnade nästan var fjärde elev grundskolan utan grundläggande behörighet jämfört med var tionde elev i grundskolan totalt sett.

Språket har en avgörande betydelse för all kunskapsutveckling. Elevers skiftande resultat kan förklaras av en rad olika samverkande faktorer där bristande kunskaper i det svenska språket är en faktor som har stor betydelse. Så länge elever med annat modersmål inte behärskar det svenska undervisningsspråket, kommer de att ha sämre förutsättningar än elever med svenska som modersmål. En annan viktig bakgrundsfaktor som har betydelse för elevernas måluppfyllelse är föräldrarnas utbildningsbakgrund¹⁶. När det gäller gruppen elever med annat modersmål än svenska har, generellt, en mindre andel av föräldrarna gymnasial- eller eftergymnasial utbildning än för gruppen elever med svenska som modersmål. Detta innebär att förskolans och skolans kvalitet för många flerspråkiga barn får en avgörande betydelse för deras kunskapsutveckling.

Elever med annat modersmål än svenska har rätt att i skolarbetet, parallellt med att utveckla det svenska språket, fortsätta att utveckla och använda sitt modersmål.

¹⁶ Vad påverkar resultaten i svensk grundskola (Skolverkets kunskapsöversikt 2009)

Också förskolan har, enligt läroplanen, ett uppdrag att medverka till att barnen får stöd i att utveckla såväl sitt modersmål som det svenska språket. De inspektioner som gjorts av Skolverket och senare i Skolinspektionens tillsyn visar att det på många håll brister i förskolornas arbete för att barn med annat modersmål än svenska ska få möjlighet att utveckla sitt modersmål. Enligt Skolverkets statistik har antalet barn i förskolan med annat modersmål än svenska ökat kraftigt samtidigt som antalet barn som får modersmålsstöd ligger kvar på samma nivå som i slutet av 70-talet.

”Antalet barn i förskolan med annat modersmål än svenska har ökat kraftigt ...”

Inspektioner och utvärderingar visar att förskolor och skolor brister både avseende kompetens kring tvåspråkighets- och mångfaldsfrågor och iakttagande av de rättigheter som dessa barn och elever har enligt skolförfattningarna.

Projektets frågeställningar utgår ifrån de framgångsfaktorer som beskrivs i olika rapporter och sammanställningar. Bedömningarna utgår både ifrån generella regleringar som rör alla barn i förskolan och alla elever i grundskolan och de specifika regleringar som rör gruppen barn och elever med annat modersmål än svenska. De generella regleringarna hämtas ur skollag och läroplaner, exempelvis krav på individuella utvecklingsplaner, personalens utbildning och på att verksamheten ska bygga på barnens behov, erfarenheter och intressen. Exempel på regleringar som mer specifikt handlar om barn och elever med annat modersmål än svenska är exempelvis förskolans uppdrag att medverka till att barnen utvecklar sitt modersmål, elevernas rätt till modersmålsundervisning, studiehandledning på modersmålet och undervisning i svenska som andraspråk.

5 | Frågeställningar och genomförande

5.1 Frågeställningar och avgränsningar

För att koncentrera granskningen och få en fördjupad bild av verksamhetens kvalitet var vissa avgränsningar nödvändiga. Mot bakgrund av den betydelse de tidiga åren har för barnets språkutveckling och den betydelse tidiga insatser har för att stödja och stimulera barn och elever valde granskningen att fokusera på arbetet i förskolan och undervisningen i grundskolans tidiga år. I förskolan avgränsades granskningen till verksamheten för barn i åldern 3 – 5 år och i grundskolan undervisningen i årskurserna 2 och 4.

I granskningen ingick endast kommunala huvudmän men den undervisning kommunerna eventuellt bedriver i så kallade förberedelseklasser granskades inte. Granskningen hade inte som främsta fokus undervisningen i ämnena modersmål eller svenska som andraspråk, men de blev en del i granskningen. Granskningen hade fokus på helheten, alltså på det generella språk- och kunskapsutvecklande arbetssättet i förskolan och skolan.

Granskningen sökte svar på följande frågor:

Finns det ett medvetet arbete som stimulerar de flerspråkiga barnens språk- och kunskapsutveckling?

Delfrågor

Utgår arbetet i förskolan/skolan ifrån barnens/elevernas kulturella bakgrund och livsmiljö?

- Vad utgår personalen ifrån vid planeringen av innehållet, hur ser barnens delaktighet ut?
- Finns det ett medvetet arbete för att stärka barnets/elevens självkänsla och identitet? Hur ser anknytningen till barnens kulturella bakgrund och modersmål ut? Avspeglas det i undervisningen? I miljön?
- Hur ser skolans värdegrundsarbete ut, exempelvis attityder och

värderingar hos personal och ledning? Finns trygghet och relations-
skapande miljöer?

Anpassas arbetet till barnens/elevernas behov och intressen?

- Hur ser skolans organisation, verksamheternas innehåll och utformning och lärandemiljöer ut? Finns det en flexibilitet?
- Ses barnen som individer eller enbart som tillhörande kategorin "barn och elever med annat modersmål än svenska"?
- Finns meningsfullhet, motivation och sammanhang? Integreras stimulansinsatser för språkutvecklingen i övriga aktiviteter. Integreras ämnes- och språkundervisning? Samarbetar lärare med olika kompetenser? Stimulerar lärarnas arbetssätt en klassrumsinteraktion?
- Hur ser kunskapsuppföljningen ut?

Ges barnen/eleverna möjligheter att utveckla sitt modersmål?

- Vilken inställning har ledning och personal till värdet av att barnen/eleverna utvecklar sitt modersmål?
- Hur är modersmålsundervisningen organiserad, erbjuds den i alla aktuella språk, är den ett attraktivt erbjudande, var är den förlagd, vilken tid erbjuds den?
- Hur arbetar förskolorna med att ge barnen möjlighet att utveckla sitt modersmål, finns speciella resurser i form av exempelvis modersmåls-tränare?
- Hur arbetar förskolorna i övrigt med att stimulera modersmålsutvecklingen?

Har lärarna utbildning i de ämnen de undervisar i och erbjuds de relevant kompetensutveckling?

- Hur ser den övergripande styrningen ut när det gäller lärarnas utbildning och kompetensutveckling? Finns det medvetna strategier för rekrytering?
- Finns det flexibilitet i hur lärare anställs och placeras?
- Hur tar förskolan/skolan tillvara de olika lärarkompetenserna? Tas hänsyn till kompetens när det gäller flerspråkiga barns språk- och kunskapsutveckling?
- Hur ser kompetensutvecklingsinsatserna ut?

5.2 Metod och genomförande

Ett urval av tolv kommuner gjordes. Bland kommunerna fanns storstadskommuner, förortskommuner och glesbygdskommuner med geografisk spridning över landet. De flesta av kommunerna hade en hög andel elever i grundskolan med annat modersmål än svenska, men det fanns också kommuner med i urvalet där andelen var relativt låg. Totalt gjordes ett urval av 21 förskolor och 21 skolor. I nio av kommunerna ingick två förskolor och två skolor i granskningen, medan det i tre av kommunerna endast ingick en förskola och en skola.

Olika bakgrundsdata samlades in, både på kommunnivå och förskole- och skolnivå. Data i form av exempelvis andel barn och elever med annat modersmål än svenska, dessa gruppers kunskapsresultat i grundskolan, förekomsten av modersmålsundervisning, studiehandledning på modersmålet och undervisning i svenska som andraspråk. Bland de granskade

kommunerna finns ytterligare en faktor som varierar, en del har under en lång tid haft en ökande andel flerspråkiga barn och elever, medan det i andra kommuner är ett relativt nytt fenomen. I några av de kommuner där arbetet i förskola och skola under lång tid haft fokus på flerspråkighet finns också centrala dokument i form av policydokument eller handlingsplaner.

Varje förskola och skola besöktes av tre, i något fall två, inspektörer under tre dagar. Vid besöken genomfördes intervjuer och observationer med hjälp av utarbetade intervjuguider och observationsscheman. I förskolor och skolor intervjuades ledningen och aktuella personalgrupper. I förskolorna genomfördes deltagande observationer och i skolorna intervjuades elever och här gjordes också systematiska klassrumsobservationer. Därutöver intervjuades i varje kommun förvaltningspersonal och eventuell central ledning för modersmålsundervisningen.

Enkäter skickades ut till föräldrarna till de flerspråkiga barnen i de granskade verksamheterna. Enkäten till föräldrar med barn i förskolan översattes och skickades ut på 25 språk inklusive svenska och enkäten till föräldrar med barn i skolan översattes och skickades ut på 26 språk inklusive svenska. Enkäten distribuerades med hjälp av personal i förskolorna och skolorna. Med något undantag där personalen samlade in svaren för att sedan skicka vidare till projektledningen, skickade föräldrarna in svaren anonymt, i bifogat svarskuvert, direkt till projektledningen. Av cirka 1000 möjliga svar inkom 625 svar, 395 från föräldrar i de granskade skolorna och 230 från föräldrar i förskolorna. Att projektledningen inte hade möjlighet att påminna de föräldrar som inte svarat har säkert bidragit till den, statistiskt sett, förhållandevis låga svarsfrekvensen.

De bedömningsgrunder som användes hämtades från de nationella styrdokumenterna och forskningsrapporter inom det aktuella granskningsområdet.

6 | Referenser/käll- och litteraturförteckning

Beijer, M. (2006)	Växelvis på modersmål och svenska: Språk- och kunskapsutveckling för barn och ungdomar. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling
Calderon, L. (2004)	Komma till tals: Flerspråkiga barn i förskolan. Stockholm: Myndigheten för skolutveckling.
Cederberg, M. (2006)	Utifrån sett – inifrån upplevt: Några unga kvinnor som kom till Sverige i tonåren och deras möte med den svenska skolan. Diss. Lund: Lunds universitet 2006
Fredriksson, U.&Taube, K. (2003)	Svenska som andraspråk och kulturmöte. Bjar, I L. & Liberg, C. (red.) Barn utvecklar sitt språk. Lund: Studentlitteratur.
Gibbons, P. (2006)	Stärk språket stärk lärandet. Språk- och kunskapsutvecklande arbetssätt för och med andraspråkselever i klassrummet. Göteborg: Hallgren och Fallgren studieförlag AB.
Grosin, L. (1999)	Undervisningskvalitet i framgångsrika skolor (Pedagogiska inst., Stockholms universitet)
Gröning, I. (2006)	Språk, interaktion och lärande i mångfaldens skola. Uppsala: Digitala skrifter från nordiska språk 1.
Liberg, C., Hyltenstam, K., Myrberg, M., Frykholm, C.-U., Hjort, M., Nordström, G.Z., Wiklund, U & Persson, M., (red.) (2007)	Att läsa och skriva: Forskning och beprövad erfarenhet. (rev. upplaga). Stockholm: Myndigheten för skolutveckling
Lorentz, H. (2008)	Skolan som mångkulturell arbetsplats Att tillämpa interkulturell pedagogik. Lund: Studentlitteratur.
Skolinspektionen (2009)	Utbildning för nyanlända elever (Kvalitetsgranskning).
Skolverket (2008)	Med annat modersmål – elever i grundskolan och skolans verksamhet (Rapport 321).
Skolverket (2009)	Vad påverkar resultaten i svensk grundskola (Kunskapsöversikt).

Thomas, W. & Collier, V. (1997)	School effectiveness for language minority students (NCBE Resource Collection Series No. 9). Washington, DC: National Clearinghouse for Bilingual Education.
Thomas, W. & Collier, V. (2002)	A national study of school effectiveness for language minority students' long-term academic achievement. Santa Cruz, CA and Washington, DC: Center for Research on Education, Diversity & Excellence.

7 | Bilagor

1. Uppgift om vilka förskolor och skolor som ingått i granskningen
2. Referensgrupp
3. Sammanställning av enkätsvaren från föräldrar i förskolorna
4. Sammanställning av enkätsvaren från föräldrar i skolorna

Bilaga 1

Kvalitetsgransknings-projektet språk- och kunskapsutveckling för barn och elever med annat modersmål än svenska

Följande kommuner, förskolor och skolor har ingått i granskningen:

Borås kommun Holmens förskola Sjögårdens förskola Fjärdingskolan Sjöboskolan	Fagersta kommun Humlans förskola Prästkragens förskola Alfaskolan Per-Olsskolan
Haninge kommun Hemsö förskola Tallens förskola Lundaskolan Vikingaskolan	Katrineholms kommun Förskolan Norrgården Påfågeln förskola Sandbäcksskolan Västra skolan
Kristianstads kommun Parks förskola Tvedegårds förskola Centralskolan Gamlegårdsskolan	Nässjö kommun Förskolan Snövit Runneryds skola
Luleå kommun Sundets förskola Ängens förskola Porsöskolan Ängsskolan	Malmö kommun Höja förskola Förskolan Sorgenfri Höjaskolan Sorgenfriskolan
Norrköpings kommun Nyckelpigans förskola Valthornets förskola Hagebyskolan Klockartorpsskolan	Partille kommun Annebergs förskola Björndammens förskola Björndammens skola Skulltorps skola
Värnamo kommun Renfanans förskola Rörstorpsskolan	Örnsköldsviks kommun Sörlidens förskola Sörlidenskolan

Bilaga 2

Referensgrupp

Anders Skans	Kommunicentand FoU Malmö/utbildning
Eva Morgan	Projektledare Regionalt utvecklingscentrum Lärarytbildningen Malmö Högskola
Mari Bergqvist	Biträdande prefekt Kultur-språk-media Lärarytbildningen Malmö Högskola
Kerstin Larsson	Verksamhetschef FoU Malmö/utbildning
Maria Kouns	Kommunicentand FoU Malmö/utbildning

Bilaga 3

Sammanställning av enkätsvaren från föräldrar i förskolorna

Förskola	
Vilken enkätversion besvarades?	Procentandel (av 230)
Versionen på svenska	63,0
Versioner på andra språk än svenska	37,0
1. Hur gammalt är ditt barn?	Procentandel (av 229)
3 år	23,6
4 år	27,1
5 år	49,3
2. Föddes ditt barn i Sverige?	Procentandel (av 224)
Ja	80,4
Nej	19,6
3. Hur gammalt var ditt barn när det kom till Sverige?	Procentandel (av 43)
Yngre än 2 år	46,5
2 - 3 år	30,2
Äldre än 3 år	23,3
4. Har förskolans personal bitt dig att berätta om ditt barns erfarenheter och intressen?	Procentandel (av 225)
Ja	59,6
Nej	28,9
Vet ej	11,6
5. Har förskolan bitt dig att berätta om vilket/vilka språk ditt barn förstår/pratar?	Procentandel (av 230)
Ja	87,8
Nej	8,3
Vet ej	3,9
6. Har förskolan bitt dig berätta vilket/vilka språk ni pratar hemma?	Procentandel (av 228)
Ja	90,4
Nej	7,0
Vet ej	2,6
7. Upplever du att ditt barn trivs på förskolan?	Procentandel (av 224)
Ja	94,6
Nej	5,4
8. Upplever du att förskolan är en trygg miljö för ditt barn?	Procentandel (av 223)
Ja	93,3
Nej	6,7
9. Pratar ditt barn sina olika språk i förskolan?	Procentandel (av 225)
Ja	36,4
Nej	38,7
Vet ej	24,9
10. Har du fått information om hur förskolan arbetar för att ditt barn ska få möjlighet att utveckla sitt modersmål?	Procentandel (av 225)
Ja	47,3
Nej	44,2

Förskola	
Vet ej	8,5
11. Anser du att det är viktigt att ditt barn utvecklar sitt modersmål för att senare lyckas i skolan?	Procentandel (av 225)
Ja	77,8
Nej	4,9
Har ingen betydelse	11,1
Vet ej	6,2
12. Förstår du den skriftliga information du får från förskolan?	Procentandel (av 224)
Ja	86,2
Ibland	12,5
Nej	1,3
13. Förstår du den muntliga information du får från förskolan?	Procentandel (av 226)
Ja	90,3
Ibland	8,4
Nej	1,3
14. Upplever du att den information du får från förskolan är tillräcklig?	Procentandel (av 224)
Ja	83,0
Nej	17,0
15. Har du deltagit i utvecklingssamtal rörande ditt barn?	Procentandel (av 224)
Ja	83,5
Nej	16,5
16. a) Pratade ni om förskolans arbete för att ditt barn ska utveckla sitt modersmål?	Procentandel (av 180)
Ja	41,7
Nej	50,0
Vet ej	8,3
16. b) Pratade ni om förskolans arbete för att ditt barn ska utveckla det svenska språket?	Procentandel (av 182)
Ja	84,6
Nej	11,0
Vet ej	4,4
17. Vad anser du i stort om informationen om ditt barn vid utvecklingssamtalet?	Procentandel (av 182)
Svår att förstå	3,8
Lätt att förstå	96,2
18. Närvarade tolk under utvecklingssamtalet?	Procentandel (av 186)
Ja, men det hade inte behövts	3,8
Ja, det behövdes	15,1
Nej, det behövdes inte	78,5
Nej, men det hade behövts	2,7

Bilaga 4

Sammanställning av enkätsvaren från föräldrar i skolorna

Grundskola	
Vilken enkätversion besvarades?	Procentandel (av 395)
Versionen på svenska	53,9
Versioner på andra språk än svenska	46,1
1. I vilken årskurs går ditt barn?	Procentandel (av 387)
Årskurs 2	50,1
Årskurs 4	49,9
2. Föddes ditt barn i Sverige?	Procentandel (av 384)
Ja	63,5
Nej	36,5
3. Hur gammalt var ditt barn när det kom till Sverige?	Procentandel (av 140)
Yngre än 2 år	12,9
2 - 3 år	19,3
4 - 5 år	16,4
6 - 7 år	30,7
8 - 9 år	16,4
Äldre än 9 år	4,3
4. Har skolan bett dig att berätta om ditt barns tidigare erfarenheter?	Procentandel (av 371)
Ja	41,2
Nej	43,1
Vet ej	15,6
5. Har skolan bett dig berätta om vilket/vilka språk ditt barn förstår/pratar?	Procentandel (av 380)
Ja	75,3
Nej	21,1
Vet ej	3,7
6. Har skolan bett dig berätta vilket/vilka språk ni pratar hemma?	Procentandel (av 384)
Ja	84,6
Nej	13,3
Vet ej	2,1
7. Upplever du att ditt barn trivs på förskolan?	Procentandel (av 387)
Ja	95,6
Nej	4,4
8. Upplever du att förskolan är en trygg miljö för ditt barn?	Procentandel (av 375)
Ja	92,3
Nej	7,7
9. Har du fått information om ditt barns rätt till modersmålsundervisning?	Procentandel (av 385)
Ja	81,3
Nej	14,0
Vet ej	4,7

Grundskola	
10. Har ditt barn modersmålsundervisning?	Procentandel (av 385)
Ja	75,8
Nej	24,2
11. Vad anser du om att ditt barn får modersmålsundervisning?	Procentandel (av 287)
Fördel för mitt barn	94,8
Varken för- eller nackdel	2,1
Nackdel för mitt barn	0,7
Jag har ingen åsikt	2,4
12. Vad anser du om att ditt barn inte får modersmålsundervisning?	Procentandel (av 93)
Fördel för mitt barn	6,5
Varken för- eller nackdel	17,2
Nackdel för mitt barn	46,2
Jag har ingen åsikt	30,1
13. Har du fått information om ditt barns rätt till studiehandledning på modersmålet?	Procentandel (av 375)
Ja	52,0
Nej	36,8
Vet ej	11,2
14. Får ditt barn studiehandledning på modersmålet?	Procentandel (av 369)
Ja, men det behövs inte	9,5
Ja, och det behövs	35,5
Nej, det behövdes inte	23,6
Nej, men det hade behövts	10,8
Vet ej	20,6
15. Har du fått info om ditt barns rätt till undervisning i ämnet svenska som andraspråk?	Procentandel (av 365)
Ja	50,8
Nej	38,7
Vet ej	10,5
16. Läser ditt barn ämnet svenska som andraspråk?	Procentandel (av 362)
Ja	41,7
Nej	50,0
Vet ej	8,3
17. Vad anser du om att ditt barn läser ämnet svenska som andraspråk?	Procentandel (av 178)
Fördel för mitt barn	90,4
Varken för- eller nackdel	2,8
Nackdel för mitt barn	3,9
Jag har ingen åsikt	2,8
18. Vad anser du om att ditt barn inte läser ämnet svenska som andraspråk?	Procentandel (av 123)
Fördel för mitt barn	26,8
Varken för- eller nackdel	24,4
Nackdel för mitt barn	14,6
Jag har ingen åsikt	34,1
19. Förstår du den skriftliga information du får från skolan?	Procentandel (av 377)
Ja	84,4
Ibland	14,3

Grundskola	
Nej	1,3
20. Förstår du den muntliga information du får från skolan?	Procentandel (av 379)
Ja	87,1
Ibland	12,1
Nej	0,8
21. Upplever du att den information du får från skolan är tillräcklig för dig?	Procentandel (av 369)
Ja	89,2
Nej	10,8
22. Har du deltagit i utvecklingssamtal rörande ditt barn?	Procentandel (av 386)
Ja	93,0
Nej	7,0
23. a) [pratade ni om] ditt barns kunskapsutveckling?	Procentandel (av 356)
Ja	98,0
Nej	1,7
Vet ej	0,3
23. b) [pratade ni om] den individuella utvecklingsplanen (IUP)?	Procentandel (av 348)
Ja	87,4
Nej	3,4
Vet ej	9,2
23. c) [pratade ni om] modersmålsundervisning?	Procentandel (av 347)
Ja	53,3
Nej	43,2
Vet ej	3,5
23. d) [pratade ni om] studiehandledning på modersmålet?	Procentandel (av 343)
Ja	37,9
Nej	53,4
Vet ej	8,7
23. e) [pratade ni om] undervisning i ämnet svenska som andraspråk?	Procentandel (av 338)
Ja	49,7
Nej	41,7
Vet ej	8,6
24. Vad anser du i stort om informationen om ditt barn vid utvecklingssamtalet?	Procentandel (av 351)
Svår att förstå	8,5
Lätt att förstå	91,5
25. Närvarade tolk under utvecklingssamtalet?	Procentandel (av 352)
Ja, men det hade inte behövts	9,4
Ja, det behövdes	15,9
Nej, det behövdes inte	71,6
Nej, men det hade behövts	3,1

Regelbunden tillsyn av alla skolor

SKOLINSPEKTIONEN granskar löpande all skolverksamhet, närmare 6 000 skolor. Tillsynen går igenom många olika områden i verksamheterna för att se om de uppfyller det som lagar och regler kräver.

Kvalitetsgranskning inom avgränsade områden

SKOLINSPEKTIONEN granskar mer detaljerat kvaliteten i skolverksamheten inom avgränsade områden. Granskningen ska leda till utveckling.

Anmälningar som gäller förhållandet för enskilda elever

ELEVER, FÖRÄLDRAR och andra kan anmäla missförhållanden i en skola till Skolinspektionen, till exempel kränkande behandling eller uteblivet stöd till en elev.

Fristående skolor – kontroll av grundläggande förutsättningar

SKOLINSPEKTIONEN bedömer ansökningar om att starta fristående skolor. Bedömningen innebär en grundläggande genomgång av skolans förutsättningar inför start.